

SZENDREI ÁKOS

Országgyűlési képviselők párthovatartozása és társadalmi háttere a dualizmuskori Debrecenben, Nagyváradon és közös vonzásokörzeteikben*

A tanulmány elsődleges célja a Debrecenben, Nagyváradon és a városok közös vonzásokörzetébe tartozó választókerületekben (székhelyek szerint a hajdúszoboszlói, a berettyóújfalui, a bihari, a hosszúpályi, a margittai és a székelyhídi)¹ 1865² és 1918 között megválasztott országgyűlési képviselők pártállásának és társadalmi hátterének a vizsgálata. Az alkalmazott történeti statisztikai elemzés segítségével áttekintést kapunk a választókerületekben mandátumot szerző képviselők pártállásának és társadalmi jellemzőinek egymáshoz és az ország többi városához vagy megyei kerületéhez viszonyított azonosságairól és eltéréseiről. Az írás tehát egy regionálisan körülhatárolható politikai elit összehasonlító társadalmi vizsgálatára vállalkozik. Ezen belül pedig két kérdést kívánunk vizsgálni: függ-e a választók társadalmi jellemzőitől a pártszimpátia és igaz-e az a feltételezés, miszerint a választók elsősorban saját társadalmi állásukhoz hasonló képviselőket preferálnak?³

* A munka elkészítését az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok – OTKA K 112429 nyilvántartási számú, „A dualizmus kori magyar országgyűlések tagjainak feltárása és társadalomtörténeti elemzése” címet viselő pályázata támogatta. A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11/1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg. A kutatás korábbi fázisának eredményeit az *Országgyűlési képviselők párthovatartozása a dualizmuskori Debrecenben, Nagyváradon és közös vonzásokörzeteikben* című publikációban összegeztem, amely a *Történeti tanulmányok* 23. (Acta Universitatis Debreceniensis Series Historica, LXII.) Főszerk. Bárány Attila. Debrecen, 2015. kötetben jelenik meg.

¹ A vizsgált választókerületek részletes adataihoz lásd az 1. mellékletet.

² A vizsgált korszak kezdete azért előzi meg a dualizmus időszakának kezdő dátumát, mert 1865-ben már hasonló körülmények között rendezték meg az országgyűlési választásokat.

³ A tárgyalt kérdéshez módszertanilag és tematikailag kapcsolódó irodalom a teljesség igénye nélkül: Rudai Dezső: *A politikai ideológia, pártszerkezet, hivatás és életkor szerepe a magyar képviselőház és a pártok életében (1861–1935)*. Budapest, 1936.; Lakatos Ernő: *A magyar politikai vezetőréteg 1848–1918*. Budapest, 1942.; Gerő András: *Az elsöprő kisebbség. Népképviselő a Monarchia Magyarországon*. Budapest, 1988.; Varga Lajos: *Országgyűlési választások a dualizmus korában*. In: Földes György – Hubai László (szerk.): *Parlamentari képviselőválasztások 1920–1990*. Budapest, 1994. 9–42.; Fleisz János: *Város, kinek nem látni mását. Nagyvárad a dualizmus korában*. Nagyvárad, 1996.; Irinyi Károly: *A politikai közgondolkodás és mentalitás változatai Debrecenben 1867–1918*. Debrecen, 2002.; Pál Judit: *Városfejlődés a Székelyföldön 1750–1914*. Csík-

A vizsgált tíz választókerület esetében a dualizmuskori képviselők – 1865 és 1918 közötti – 14 általános és 20 pótválasztására vonatkozóan összesen 160 mandátumról van adatunk. Az országos adatok tekintetében pedig 1884-től készült hasonló adatbázis.⁴ A forrásokból és azok feldolgozásából adódóan a korszak első két évtizedére (1865–1884) vonatkozó regionális adatokat csak egymáshoz tudjuk viszonyítani, az ezt követő harmad évszázadban (1884–1918) azonban meg van a lehetőség arra is, hogy az országos szintű – külön városi és megyei kerületekre kiterjedő – választási adatokhoz történő viszonyítással kiegészíthessük az összehasonlítást.

Miért éppen ezek a választókerületek kerültek a kutatás középpontjába? A 19–20. század fordulóján, az együttesen megközelítőleg 150 ezer lakossal rendelkező, egymástól mindössze körülbelül 80 km-es távolságra elhelyezkedő Debrecen és Nagyvárad a dualizmuskor politikai (társadalmi, gazdasági és kulturális) struktúrájában meghatározó kisugárzással rendelkezett a Partium településeire, a Tiszántúlra és áttételesen Erdélyre is. A két város nem csupán az 1876-os és 1881-es közigazgatási reformok szerint létrejött 63 megyeszékhely és 25 (majd 26) törvényhatósági jogú város közé tartozott, hanem regionális értelemben ennél a szintnél jóval nagyobb jelentőségre tettek szert. Beluszky Pál és Győri Róbert társadalomföldrajzi kutatásaira támaszkodva elmondhatjuk, hogy mindkét város szerepel az ország mindössze tizenkét városát tartalmazó regionális központok listájában, s a környező vidéki népesség ellátása szempontjából kimagasló a funkciójuk. Az 1910-es adatokkal számolva Debrecen kétszer, Nagyvárad pedig háromszor annyi vidéki lakos ellátását szervezte meg, mint amekkora a saját – egyébként ugyancsak meglehetősen nagy lélekszámú – népessége volt.⁵ A jelenlegi kutatás során ebből a (ható)körből emeltük ki azokat a te-

szereda, 2003.; Hajdú Zoltán: *A 20. századi magyar parlamenti választások választási földrajzi kérdései*. Múltunk, 51. évf. (2006) 1. sz. 137–169.; Ilonszki Gabriella (szerk.): *Képviselők Magyarországon*, 1. Budapest, 2005.; Varga Norbert: *A közigazgatási reform és a helyi politikai elit viszonya Debrecenben és Szegeden (1870–1872)*. Debreceni Szemle, 15. évf. (2007) 4. sz. 466–475.; Pap József: „Két választás Magyarországon”. *Az országgyűlési képviselők társadalmi összetétele a 20. század első éveiben*. AETAS, 22. évf. (2007) 1. sz. 5–30.; Schwarz András: *A képviselet megkésztet modernizációja. A magyar parlamenti képviselők összetétele és a politikai modernizáció, 1884–2006*. PhD értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Doktori Iskola. Budapest, 2009., Ilonszki Gabriella: *Képviselők és képviselet Magyarországon a 19. és 20. században*. CD melléklet. Budapest, 2009.; Pál Judit: *Polgárok vagy politikusok? Az erdélyi városok országgyűlési képviselete a kiegyezés után*. In: H. Németh István – Szívós Erika – Tóth Árpád (szerk.): *Tanulmányok Bácskai Vera tiszteletére*. Budapest, 2011. 346–360.; Pap József: *A városi választókerületek lakossága és választói a dualizmus időszakában*. In: H. Németh István – Szívós Erika – Tóth Árpád (szerk.): *Tanulmányok Bácskai Vera tiszteletére*. Budapest, 2011. 389–403.; Pap József: *Az 1901-es országgyűlési képviselők származásának kérdéséről*. Acta Academiae Agriensis Sectio Historiae, XXXIX. (2012) 221–236.; Kerepeszki Róbert: *Berettyóújfalui és Bihar vármegyei választások a két világháború között*. Új Nézőpont, 1. évf. (2014) 1. sz. 7–19.

⁴ A vizsgált kerületek 1865–1918 közötti választásainak feldolgozására a vonatkozó levéltári anyagok, korabeli újságok, képviselőházi naplók és az Országgyűlési almanachok segítségével regionális adatbázist készítettem. A helyi és országos jellemzők összehasonlító vizsgálatához a saját regionális választási adataimat és az Ilonszki Gabriella által 2009-ben publikált 1884 és 1918 közötti országos választási adatbázist (Ilonszki: *Képviselők és képviselet*, CD melléklete) használtam fel. Országos és regionális tekintetben városi kerületeként csak azokat (61 város 80 kerülete) vesszük számításba, amelyek a dualizmuskori választásokat szabályozó 1848. 5. tc., az erdélyi 1848. 2. tc. és az ezeket módosító 1877. 10. tc. által városnak minősülnek, a többi kerületet vidékiként értelmesszük. A regionális adatbázis összesítését lásd a 2. mellékletben.

⁵ Beluszky Pál – Győri Róbert: *Magyar városhálózat a 20. század elején*. Budapest–Pécs, 2005. 177., 185. Ezzel összefüggésben lásd: Szilágyi Ferenc: *Közigazgatás a Partiumban. A honfoglalás-*

lepüléseket, választókerületeket, amelyekre mindkét város közvetlen hatása leginkább valószínűsíthető. Az így vizsgálatba bevont térség – 1910-es adatokkal számolva – összesen körülbelül félmillió lakossággal és körülbelül 25 ezer választóval rendelkezett.

1. térkép

A debreceni, a nagyváradai és a városok közös vonzáskörzetébe eső választókerületek
(A térképet készítette Szendrei Ákos)

A térségbeli országgyűlési választások mandátumszámát meghatározó 1848. évi 5. tc. és 1877. évi 10. tc. alapján kialakított városi, vármegyei és kerületi rendelkezések szerint az általunk vizsgált tíz választókerület közül négy városi, míg hat megyei (vagy szabad kerületi) választókerületnek minősül.⁶ Debrecen a korszakban mindvégig három, ezzel szemben Nagyvárad csak egy országgyűlési képviselőt küldött a törvényhozásba.⁷ Bár a két város la-

tól napjainkig. Nagyvárad, 2013. 60–61. 1910-ben a 90 153 fős Debrecen az ország 4., és a 61 034 fős Nagyvárad a 7. legnagyobb népességgel rendelkező városa volt.

⁶ A választások megszervezése és lebonyolítása a belügyminiszter és a főispánok irányításával a törvényhatóságok és a szabad kerületek központi választmányának feladata volt. Lásd például: Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar megyei Levéltár (a továbbiakban: MOL HBML) IV B 901/c Hajdú vármegye és Debrecen thj. város főispánjának iratai, 75/1881., 76/1881., 84/1881., 108/1881.; MOL HBML IV B 402 Bihar vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai, 232/1886.

⁷ Közigazgatási értelemben Nagyvárad 1850 januárjában jött létre Olaszi és Újváros egyesülésével, majd 1860. január 14-én csatlakozott Váralja és Velence is. Lásd: Fleisz János: *Nagyvárad város-története. Kismonográfia*. Nagyvárad, 2011. 133. Választójogi tekintetben pedig az 1875. évi 2. tc. alapján ment végbe az egyesülés: „2. § Várad-Váralja és a Várad-Velence városrészek, melyek jelenleg a biharmegyei bihari választókerülethez tartoznak, ezen kerülettől elszakítván, a nagyváradai választókerülethez csatoltatnak, e szerint Nagy-Várad-Ujváros, Várad-Olaszi, Várad-Váralja és Várad-Velence városrészekből egyesített és törvényhatósági joggal felruházott Nagy-Várad város választ egy képviselőt.” www.1000ev.hu (Letöltve: 2014. november 18.)

kosságnövekedése nagyjából párhuzamosan haladt,⁸ más városok stagnáló lélekszámához képest Nagyvárad (hasonlóan Arad, Hódmezővásárhely és Temesvár) egyetlen országgyűlési képviselői helye a korszak választási rendszerének komoly hiányosságaira mutat rá.⁹ (A több országgyűlési mandátummal rendelkező nagyvárosokhoz lásd az 1. táblázatot.)

Az egy képviselőre eső lakosok számát vizsgálva (1872-es adatok szerint) a tíz választókerületet magában foglaló törvényhatóságok adatait tekintve Debrecen szerepel a legkedvezőbb helyen, mivel egy képviselőre 15 870 lakos jut. Nagyváradon 28 698, a Hajdúkerületben 21 853, Bihar vármegyében pedig 40 044 lakos/képviselő az arány.¹⁰ Ebben a vonatkozásban tehát Debrecen, Hajdúszoboszló és Nagyvárad az országos átlagot jelentő mandátumonként 33 292 fős lakosságnál kedvezőbb képet mutat, azonban a Bihar vármegyébe eső kerületek ennél kedvezőtlenebb helyzetben voltak. A későbbiekben ezek a számok természetesen jelentősen növekedtek, különösen Hajdú vármegye 1876-os – nem pontosan a korábbi Hajdúkerület határait követő – kialakítása miatt, azonban a választókerületeket felölölő törvényhatóságok egymáshoz viszonyított arányai alapvetően nem alakultak át.

	Nagyvárad	Debrecen	Kolozsvár	Miskolc	Marosvásárhely	Brassó	Nagyszombat
1869	28 698	46 111	26 628	21 535	13 018	27 766	18 988
1880	31 324	51 122	30 363	24 319	13 192	29 584	19 446
1890	38 557	56 940	35 855	30 408	14 575	30 739	21 465
1900	47 018	72 351	46 670	40 833	17 515	34 511	26 077
1910	61 034	90 153	58 481	49 182	23 728	38 999	29 599

1. táblázat

Debrecen, Nagyvárad és néhány két országgyűlési képviselői mandátummal rendelkező város népességszámának változása 1869 és 1910 között

(Forrás: *A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi Népszámlálása*. Budapest, 1912.)

Debrecen három választókerülete az alábbiak szerint lett kialakítva: 1. választókerület a Péterfia és Csapó utcák, a 2. választókerület a Hatvan és Piac utcák, a 3. választókerület a Cegléd és Varga utcák által határolt területek alkották.¹¹ A hat megyei választókerület közül

⁸ Debrecen lakossága 1869-ben 1,6-szorosa, 1910-ben pedig 1,5-szöröse volt Nagyváradénak.

⁹ Ezzel összhangban: *Indoklás „az országgyűlési képviselőválasztó-kerületek számának és székhelyének megállapításáról” szóló törvényjavaslathoz*. Budapest, 1914. január 31. Főrendiházi Irományok (a továbbiakban: FI) 1910–17–873. 466–467.; Debreczeni Reggeli Újság, 1896. július 11. 1. 3. évf. 160. sz. A kérdés feldolgozásához lásd: Szendrei Ákos: *Nagyvárad országgyűlési képviselője a dualizmus korában (1867–1918)*. Új Nézőpont, 1. évf. (2014) 2. sz. 8–15. A dualizmus korszakán ellentmondásosan végighúzódo választójogi kerületbeosztásnak végül az 1913. évi 14. tc. és az 1914. évi 15. tc. vetett véget, amely a 413 országos választókerületet 435-re emelve új városi mandátumok létrehozásáról rendelkezett. A törvény alapján Arad, Győr, Kassa, Pécs, Temesvár és Nagyvárad immár két, Pozsony és Szeged három, Budapest pedig a korábbi kilenc mandátummal szemben már huszonkét képviselőt választhatott. Debrecen mandátumainak számát a törvények nem módosították. Ezeket a szabályozásokat azonban nem alkalmazták, hiszen 1910 után általános választást már nem rendeztek a történelmi Magyarországon.

¹⁰ *Miniszteri indoklás az 1848. V. és az erdélyi 1848. II. törvénycikkek módosításáról és kiegészítéséről előterjesztett törvényjavaslathoz*. Budapest, 1874. május 20. FI 1872–5–274. 362–363.

¹¹ Hortobágy, 1865. november 5. 1. 4. évf. 45. sz.

egy Hajdú, öt pedig Bihar vármegyébe esett.¹² A választókerületek kialakítása – az országos szokásokhoz igazodva – nem feltétlenül a járási határokat követte, de több helyen illeszkedett azokhoz, és a legtöbb alkalommal járási központok lettek a választási székhelyek.¹³ Az általunk vizsgált területen egyértelműen így volt ez Margitta esetében, ahol nagyjából a településhez kapcsolódó járás alkotta a választókerületet. Emellett tulajdonképpen hasonló volt a helyzet a Szalárdi és a Derecskei járásokban is, ugyanis az előbbiben a Bihar vármegyei Központi járáshoz tartozó – de földrajzilag közvetlen közelségben lévő – Bihar, a másodikban pedig a járás területén lévő kisebb település, Hosszúpályi lett a választókerület székhelye, míg a választókerületek nagyjából az említett járásokra terjedtek ki. Azonban eltért ettől a gyakorlattól a berettyóújfalui, a hajdúszoboszlói és a székelyhídi választókerület kialakítása. A hajdúszoboszlói kerület a hasonló nevű járás keleti részéből és a Hajdú vármegyei Központi járás déli részéből jött létre – így például hozzá tartozott a viszonylag nagy távolságra lévő és külön-külön önálló szigeteket alkotó Balmazújváros és Vámospércs környéke is –, a berettyóújfalui kerület a hozzá tartozó járás mellett a biharkeresztes is tartalmazta, a székelyhídi választókerület pedig jobbra a teljes bihari Érmelléket egyesítve magában foglalta a Székelyhídi és az Érmihályfalvi járás településeit. (A választókerületi székhelyek kérdéséhez és részletezéséhez lásd a 2. és 3. táblázatot, valamint az 1. mellékletet.)

¹² Az 1848. évi 5. tc. szerint Bihar vármegye (Debrecen és Nagyvárad nélkül!) 12 mandátummal a legnagyobb számú képvisellel rendelkező törvényhatóság volt, a Hajdúkerület (Hajdúböszörmény önálló mandátumán túl) pedig két képviselőt küldhetett a törvényhozásba. Majd az 1877. évi 10. tc. az egy évvel korábbi megyerendezéshez igazította a választókerületeket. A bihari választókerületek száma nem változott, míg az újonnan létrejött Hajdú vármegyében három megyei (székhelyek: Hajdúszoboszló, Hajdúnánás, Nádudvar) és egy városi (Hajdúböszörmény) választókerület alakult. A törvény a népesség és a gazdasági jelentőség figyelembevételével jelölte ki a megyék mandátumainak számát, de azon belül a kerületek határainak pontos kialakítását és azok székhelyeit a helyi hatóságokra bízta: „3 §. A megyéknek és városoknak választókerületek szerint való felosztását, tekintettel a lakosok és választók számára, valamint a választókerületek székhelyeit, azok kivételével, melyek már e törvényben is kijelöltek, a megyei, illetőleg városi közgyűlés állapítja meg, s ebbeli megállapodását jóváhagyás végett a belügyminiszterhez terjeszti fel. Az ekként megállapított választókerületek és választási székhelyek a törvény további rendelkezéséig változatlanul fenntartandók.” www.100oev.hu (Letöltés: 2014. november 19.)

¹³ Bihar vármegyében az egyes járásokon belüli körjegyzőségeket rendszerint együtt kezelték, így azonos választókerületbe osztották. Ez nagy valószínűséggel a helyi szintű adminisztráció sajátosságainak a következménye. *Bihar vármegye községi szabályrendeletei. 1. Füzet.* Nagyvárad, 1887. 2–3., 4–5., 9–10.; *Bihar vármegye községi szabályrendeleteinek levéltári gyűjteménye.* MOL HBML IV B 457 1–15. doboz, és Szikla Gergő: *Bihar és Hajdú vármegyék és Hajdú-Bihar megye közigazgatási beosztásának története 1850–2013.* In: Szákai Tamás – Szikla Gergő – Szilágyi Ferenc: *Bihar és Hajdú megye közigazgatási beosztásának története (1552–2013).* Debrecen, 2014.

	<i>Hajdúszo- boszló</i>	<i>Berettyó- újfalva</i>	<i>Bihar</i>	<i>Hosszú- pályi</i>	<i>Margitta</i>	<i>Székelyhíd</i>
1869	12 269	5 760	2 501	2 514	3 983	3 917
1880	13 038	6 122	2 350	2 625	3 529	4 019
1890	14 728	6 913	2 534	3 130	4 302	4 507
1900	15 444	7 716	2 889	3 624	5 088	4 848
1910	16 079	8 568	3 021	3 800	5 670	5 269

2. táblázat

A régió megyei választókerületi székhelyeinek népességváltozása 1869–1910 között
(Forrás: 1910. évi Népszámlálás)

	<i>Vámos- pércs</i>	<i>Hajdú- szovát</i>	<i>Derecske</i>	<i>Szalárd</i>	<i>Nagyléta</i>	<i>Bihar- diószeg</i>	<i>Érmihály- falva</i>
1869	2 999	3 011	7 333	2 041	5 414	5 774	3 574
1880	2 522	3 271	7 630	1 616	5 386	5 458	3 839
1890	2 973	3 379	8 272	1 913	5 739	5 681	4 856
1900	3 212	3 472	8 760	2 096	6 120	6 009	5 569
1910	3 962	3 638	9 275	2 400	6 315	6 261	6 250

3. táblázat

A régió járásszékhelyeinek és egyéb jelentős településeinek népességváltozása 1869 és 1910 között
(Forrás: 1910. évi Népszámlálás)

A következőkben tekintjük át, hogy az egyes kerületekben a lakosság milyen arányban rendelkezett választójoggal, és a választók mely társadalmi rétegekből kerültek ki. Átlagosan kijelenthető, hogy mindenütt nagyjából az országos szintnek megfelelő szűkös választójog határozta meg a jogosultak számát. Debrecenben 4,8% és 8,9%, Nagyváradon 3,7% és 9,8%, Hajdú vármegyében 6% és 6,7%, Bihar vármegyében pedig 4,65% és 6,1% között mozgott a szavazati joggal rendelkező lakosok aránya.¹⁴ A társadalmi összetétel áttekintésénél pedig, abból a széleskörű feltételezésből kiindulva, miszerint egy település vagy választókerület polgárosodottsága leképeződik az ott megválasztott képviselők társadalmi jellemzőiben, főként a polgárság létszámát és arányát próbáljuk megvilágítani. A választók társadalmi összetétele azonban meglehetősen nagy különbözőséget mutatott még a városi kerületekben is. Bár a több tízezer fős népességgel rendelkező településeken statisztikailag átlagosan nagyobb volt a polgárok aránya, Debrecen választóinak túlnyomó többsége parasztpolgár, kiskereskedő és kisiparos volt, emellett csak az állami alkalmazottak száma volt jelentős, Nagyvárad választói között azonban nagy számban szerepeltek az értelmiség,

¹⁴ *Magyar Statisztikai Évkönyv* (Új Folyam, 7.) 1899. Budapest, 1900. 374.; *Magyar Statisztikai Évkönyv* (Új Folyam, 17.) 1909. Budapest, 1910. 437.; FI 1872–5–274. 374–375., 437., 456.; FI 1910–17–873. 466–467.; *Debrecen városi tanácsának iratai. Tanácsi iratok 1872–1929.* MOL HBML IV. B. 1405/b II. 3/1911. Választói jogosultak számszerinti összeírása 1910.; Debreczeni Ellenőr, 1884. június 7. 2. 11. évf. 110. sz., valamint Irinyi: *A politikai közgondolkodás*, 392., Fleisz: *Város kinek nem látni*, 62.; Pap: *A városi választókerületek*, 393–394.

az ipari és kereskedelmi polgárság tagjai, és számottevően megjelent az iparos kispolgárság és kisiparos munkásság is. Míg Nagyváradon az 1872-es adatokból kiindulva a többi városhoz képest is kiugróan alacsony a régi jogon és földbirtok alapján szavazók aránya – együttesen véve 30% –, addig Debrecenben ez az arány megközelíti a 70%-ot.¹⁵ Ezekhez képest az országos városi adatokat szemlélve azt láthatjuk, hogy a polgárság számszerű jelenléte még a debreceninél is kedvezőtlenebb volt, a nagyváradi adatokat pedig nem az átlaghoz kell hasonlítanunk, hanem elsősorban Budapest társadalmának arányaihoz. A városok vonzáskörzetében lévő választókerületek közül a leginkább polgárosult képet a székelyhídi, a hosszúpályi, a berettyóújfalui és a margittai választókerületek mutattak. (Részletesen lásd az 1. mellékletet.) A modernizáció szempontjából viszonylagosan kedvező társadalmi összetétel a székelyhídi kerületben főként a székhelynek és a mezővárosi szerepet betöltő Érmihályfalvának és Biharvidékszéknek, a hosszúpályi kerületben elsősorban Nagylétának és Derecskének, a margittaiban a székhelynek és Szalacsnak, a berettyóújfalui kerületben pedig alapvetően a székhelynek köszönhetően alakulhatott ki. A bihari választókerületben csak Szalárd tekinthető valamelyest polgárosodott településnek, de a járásközponti funkció túl a közeli Nagyvárad erős hatása miatt csak részleges központi szerepet tudott kiépíteni. A hajdúszoboszlói kerület választóinak szembevetve alacsony polgárosodási adatai egyrészt Debrecen közvetlen közelségével magyarázhatók, másrészt pedig a birtok (főként házbirtok) után és régi jogon választójogot nyerő lakosok nagy száma miatt adódnak. Ez a jelenség nagy valószínűséggel összefüggésben van a korábbi hajdúszabadság intézményével is.¹⁶ Mindemellett azonban a választók bizonyos részének polgári attitűdjeiből nem szabad kizárólagos következtetéseket levonni a teljes választói népeiségre és az adott kerület polgárosodására vonatkozóan. Egyrészt nem feledhetjük el, hogy a választókat vizsgálva a teljes lakosságnak – jövedelmi vagy képzettségi szempontból – mindössze csak a legfelsőbb rétegével találkozunk, – akik már vagy még – maguk sem egyértelműen parasztok, nemesek, arisztokraták vagy polgárok.¹⁷ A vizsgált tíz választókerület nemzetiségi viszonyait megvilágítva: kilencet homogén magyar kerületnek tekinthetünk, egyedül a margittaiban létezett szavazati joggal rendelkező jelentős román népesség is, tehát azt magyar többségű vegyes nemzetiségű kerületként tarthatjuk számon.¹⁸ Mivel a választókra vonatkozó felekezeti statisztikával sajnos nem rendelkezünk, ezt a kérdést nem tudjuk mélyebben érinteni. A kerületek népeiségének felekezeti hovatartozását tekintve azonban

¹⁵ FI 1972–5–274. 445–446., Debr. Ell., 1884. június 7. 2. és Pap: *A városi választókerületek*, 398–399.

¹⁶ FI 1872–5–274. 445. Hasonló jelenséget figyelhetünk meg Hajdú vármegye hajdúnánási kerületében és a hajdúböszörményi választókerületben is, ami arra enged következtetni, hogy ez a korábbi hajdúszabadság következménye.

¹⁷ A polgárosodás ezen időszakában ugyanis a státusok nagyfokú keveredését tapasztalhatjuk, amelynek következtében a társadalom nagy része egyszerre rendelkezik hagyományos és modern, tehát paraszti és polgári, nemesi és polgári vagy arisztokrata és (nagy)polgári jellemzőkkel. Még inkább bonyolultabbá teszi a képet az, hogy természetesen nem csak a választók, hanem a megválasztott politikusok is kevert társadalmi státusjellemzőkkel rendelkeznek. Ezzel összefüggésben lásd Merton, Robert K.: *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*. Budapest, 1980. 27.; Veliky János: *Hogyan polgárosodott a magyar arisztokrácia? (Batthyány Kázmér társadalmi és politikai szerepkörei)*. Századok, 140. évf. (2006) 3. sz. 751–787.; uő: *A változások kora*. (Habsburg Történeti Monográfiák, 8.) Budapest, 2009. 32–65., 173–234.; Püski Levente: *Arisztokrácia a XX. századi Magyarországon (1.)*. Korunk, 19. évf. (2008) 9. sz. 82–92.

¹⁸ 1910. évi Népszámlálás. 280–298. és Ruzsoly József: *Megtámadott képviselőválasztások Bihar vármegyében (1861–1913)*. Bihar Múzeum Évkönyve, 2. Berettyóújfalui, 1976. 164.

megállapíthatjuk, hogy nyolc választókerületben főként (a lakosság 70–80%-át kitevő vagy azt is felülmúló) reformátusok éltek, s ettől csak a nagyváradai és a margittai kerület tért el, ahol nagy számú volt a római és görög katolikusok aránya, és jelentős számban éltek a görögkeleti vallás hívei is. Viszonylag nagy számú izraelita népesség Debrecenben, Nagyváradon és a berettyóújfalui, a margittai és a székelyhídi választókerületben volt található.

A regionális választási adatok vizsgálatára térve elsőként tekintsük át Debrecen és Nagyvárad, majd a városok közös vonzaskörzetébe eső választókerületek dualizmuskori pártpreferenciáinak alakulását, ezt követően vessük össze azokat az ország más városi, illetve vidéki kerületeiben tapasztalható jelenségekkel. Az általános párttörténeti összefüggéseket jellemezve leszögezhetjük, hogy a dualizmuskori Magyarország pártviszonyait kvázi kétpártrendszernek (1865–1875, 1905–1906), pszeudó egypártrendszernek (1906–1910) és hegemon többpártrendszernek (1875–1905, 1910–1916) szokás nevezni, ahol két politikai tábor, a kiegyezést támogató kormánypárt és a több önálló csoportból álló közjogi ellenzék állt egymással szemben.¹⁹ Országos szinten a kormánypárt erőfölénye nem volt kétséges, azonban egyes országrészekben – különösen a Tiszántúlon – inkább az ellenzék rendelkezett népesebb támogatókkal, a magyar nyelvhatár peremvidékéhez közelítve pedig a két nagy politikai oldal mögött hasonló méretű bázis állt. Ebben az összefüggésben válhat különösen érdekessé és tanulságossá a debreceni, a nagyváradai és a városok közös vonzaskörzetében élő választók magatartása.

Az 1865 és 1918 közé eső 14 általános képviselőválasztás időszakát Debrecenben négy, Nagyváradon pedig három szakaszra oszthatjuk fel.²⁰ Az 1865-ös, 1869-es és 1872-es választások ciklusa mindkét városban az ellenzéki fölény (Határozati Párt és Balközép) idejét jelentette. Sőt – elsősorban Tisza Kálmán korábbi ellenzéki vezérnek, akkori belügyminiszternek (csak 1875. október 20-tól volt kormányfő) köszönhetően – mindkét városban az 1875 nyarán megtartott választáson is az addigi képviselők szereztek többséget, immár azonban a kormánypárt színeiben. Ezt követően Debrecen 1. kerületében visszatért és a dualista korszak végéig töretlenül folytatódott a kizárólagos ellenzéki mandátumszerzés, amit a helyi függetlenségek által megnyert országos pártvezéreknek, Helfy Ignácnak, Simonyi Ernőnek és Thaly Kálmánnak lehet tulajdonítani. Ezzel szemben a város 2. kerületében vegyesen születtek kormánypárti és ellenzéki mandátumok, a 3. kerületben pedig a századforduló utáni országos ellenzéki megerősödésig megingathatatlan volt a kormányzat támogatottsága. Nagyváradon más tendenciát mutatnak a választási eredmények. A Körösparti városban 1875-ben indult az a hét választáson keresztül tartó (ezen belül 1881 és 1896 között ugyancsak Tisza Kálmán politikai tekintélyét igazoló) időszak, amikor az országos kormányzati többséget alkotó Szabadelvű Párt hódította el a kerület mandátumát. Debrecen választóinak többsége csak 1881-től csatlakozott ehhez a trendhez, s a 2. kerületben 1901-ig, a 3. kerületben pedig 1905-ig kormánypárti képviselők kaptak felhatalmazást. Az 1901-es választás mindkét városban változást hozott. Debrecenben az 1901-es, az 1905-ös, az 1906-os és az 1910-es választás főként ellenzéki sikert eredményezett (bár a 3. kerület-

¹⁹ *Magyarországi politikai pártok lexikona, 1846–2010.* Főszerk. Vida István. Budapest, 2011. 24.; Pölöskei Ferenc: *A Szabadelvű Párt fényei és árnyai (1875–1906).* Budapest, 2010. 10. E munkában az egyszerűség és áttekinthetőség kedvéért kormánypártnak tekintem a '67-es többségi pártokat, és ellenzéknek tekintem a '48-as tömörüléseket. Mindazonáltal következetesen maradok ezen az állásponton akkor is, amikor 1906 és 1910 között a '48-as pártokat is magában foglaló ellenzéki koalíció volt kormányon.

²⁰ A debreceni választások áttekintéséhez lásd: Debreceni Ellenőr, 1896. november 3. 3–4. 23. évf. 257. sz.; Debrecen, 1901. szeptember 26. 3., 6. 33. évf. 187. sz.

ben 1901-ben és 1910-ben is kormánypárti képviselő szerzett mandátumot), ezzel szemben Nagyváradon politikai váltógazdaság alakult ki, amelynek megfelelően 1901-ben és 1906-ban függetlenségi, 1905-ben és 1910-ben kormánypárti politikusok jutottak a törvényhozáshoz. 1901-ben szakadt meg Tisza Kálmán nagyváradi képviselősége is a szomszédos Arad vármegyéből származó, de országos hírű függetlenségi politikus Barabás Béla ellene történő sikeres felléptetésével.

A városok pártpreferenciáinak fentebbi vázlatos áttekintése során láthatjuk, hogy jelentősen árnyalódnak azok az elhíresült történelmi toposzok, amelyek szerint a dualista korszakban Debrecen „az ellenzék fészke”, Nagyvárad pedig a kormánypárt határozott bázisa lett volna. A korszak tizennégy általános és hét (Debrecen), illetve kettő (Nagyvárad) pótválasztása alatt a három debreceni választókerületben tizennyolc kormánypárti és harmincegy ellenzéki, míg Nagyváradon kilenc kormánypárti és hét ellenzéki mandátum született. Az ellenzékiiként számon tartott Debrecen nyolc alkalommal rendelkezett legalább egy kormánypárti képviselővel (is), Nagyvárad pedig határozott kormánypárti híre ellenére hét alkalommal ellenzéki képviselőt választott. Ezzel együtt az is megállapítható, hogy Debrecenben inkább az 1880-as és '90-es években volt erős a kormánypárt támogatottsága, más időszakokban nagy ellenzéki fölény érvényesült, mialatt Nagyváradon az 1870-es évek közepéig az ellenzék, később inkább a kormánypárt rendelkezett nagyobb támogatottsággal, de több függetlenségi mandátum született ebben az időszakban is.²¹

A rendelkezésünkre álló országos választási adatokat felhasználva azt is vizsgálni tudjuk, hogy miként alakult a két város 1884 utáni képviselőválasztásainak mandátumeloszlása az ország többi városi választókerületéhez képest. Míg az átlagos városi adatok szerint 50%-ban kormánypárti (Szabadelvű Párt, Nemzeti Munkapárt) és 34%-ban függetlenségi²² jelöltek szereztek többséget, addig Debrecenben körülbelül 40%-os a kormánypártok és 60%-os a függetlenségi ellenzék, Nagyváradon pedig körülbelül 75%-os a kormánypártok és 25%-os a függetlenségi ellenzék mandátumeloszlása. Tehát mindkét város adatai – igaz, hogy ellentétes módon – jelentősen eltérnek az átlagos városi jellemzőktől.

A Debrecen és Nagyvárad közös vonzáskörzetébe tartozó választókerületek dualizmuskori pártpreferenciája hasonlóképpen alakult, mint a két városé. A vizsgált régióban az 1865 és 1918 közötti választások során nem találunk olyan kerületet, amely csak kormánypárti vagy csak ellenzéki képviselőket küldött volna a képviselőházba, tehát pártszínezet szempontjából teljesen homogénnek lenne minősíthető. A szóban forgó hat választókerületet ezen a téren három csoportba rendezhetjük. Az első csoportba azok a kerületek tartoznak, amelyekben a választások nagyobb részén kormánypárti többség alakult ki. Ezen kerületek közé tartozik a margittai, ahol 10/6-os (37/16 év) és a bihari, ahol 9/8-as (32/21 év) a kormánypárt és az ellenzék mandátumszerzésének a száma.²³ Azonban ezeket a kerületeket sem nevezhetjük egyértelműen kormánypárti kerületeknek, hiszen az esetek felében vagy harmadában az ellenzék jelöltje szerezte meg a mandátumot. Ezekről csak kevéssé tér el a hosszúpályi kerületben megfigyelhető tendencia, ahol bár a kormánypárt és az ellenzék is egyaránt hét-hét alkalommal szerzett mandátumot, a kormánypárt összesen 29 éven, az el-

²¹ Debrecen, 1901. október 23. 1. 33. évf. 206. sz.

²² A tendenciákat vizsgálva a különböző függetlenségi pártok – Függetlenségi Párt, Negyvennyolcas Függetlenségi Párt, Függetlenségi és 48-as Párt, Negyvennyolcas Függetlenségi Kossuth Párt, Függetlenségi 48-as (Justh) Párt – képviselői között a pártállás tekintetében nem teszek különbséget.

²³ A dualizmuskori törvényhozás 1865 és 1887 között három, 1887 és 1910 között öt évre kapott felhatalmazást, de rendszerint az egyes ciklusok lejártát nem várták ki, és előrehozott választásokat rendeztek. A korszak utolsó választását 1910-ben tartották.

lenzék pedig 24 éven keresztül tudhatta magáénak a kerületet.²⁴ Észre kell vennünk azonban, hogy az első csoportba tartozó kerületekben a nagyobb számú kormánypárti mandátumszerzés ellenére jelentős az ellenzéki képviselők parlamentbe jutásának száma is. A második csoportba sorolható kerületek egyértelműen az ellenzéki beállítottságúak közé tartoznak: a hajdúsoboszlói kerületben négyszer a kormánypárt, tizenegyszer pedig az ellenzék (10/43 év), míg a berettyóújfaluiban öt alkalommal a kormánypárt és tizennégyszer az ellenzék jutott mandátumhoz (12/41 év). A harmadik csoportba egyetlen választókerületként a székelyhídi tartozik, ahol a kormányzat egy, míg az ellenzék tizenhárom alkalommal szerzett mandátumot (3/50 év). A kerületi tendenciákat figyelve megállapíthatjuk, hogy 1884-et követően – az országos adatok rendelkezésre állásától kezdve – a korábban is nagyszámú ellenzéki mandátumok érzékelhetően tovább sokasodtak.

A két város közös vonzáskörzetének 1884 utáni adatai és országos vidéki adatok összevetésével még a városok adatainál is nagyobb eltérést tapasztalhatunk. Míg az országos vidéki adatoknál 51%-ban a kormánypárt (Szabadelvű Párt, Nemzeti Munkapárt) és 27%-ban a függetlenségi jelöltek szereztek mandátumot, addig a vizsgált kerületekben 29%-os a kormánypártok és 71%-os a függetlenségi ellenzék mandátumainak aránya. Tehát a vizsgált vidéki mandátumok esetében az országos adatoktól való eltérés még a városi adatok jelentős eltérésénél is nagyobb mértékű.

A kormányzat nézőpontjából tekintve (az 1884 utáni adatokat vizsgálva) megállapíthatjuk, hogy Debrecen 3. kerülete és Nagyvárad – együtt a főváros vagy a hasonlóan regionális központi státusú városok választókerületeivel, Budapest 1., 2., 5., 7., Pozsony 1., 2. és Szeged 1. kerülete, valamint Gyulafehérvár, Temesvár – a kormányzat biztos bázisaként tartható számon.²⁵ Ebben a választókerületi kategóriában az 1884 és 1918 közötti nyolc ciklusban hat vagy több kormánypárti mandátum született. A regionálisan vizsgált vidéki kerületek közül a margittai sorolható ebbe a kategóriába, melynek eredménye a hasonló közigazgatási és társadalmi helyzetben lévő Marosludas, Rozsnyó, Terebes pártpreferenciáival mutat egyezést. Debrecen 2. választókerülete például Brassó 1., 2., Budapest 3., 4., 6., 8., 9., Kolozsvár 1., 2., Marosvásárhely 1., Nagyszeben 1., Szabadka 1. kerületeivel és Arad, Győr, Pécs, Szatmárnémeti, Újvidék városi kerületekkel azonos módon, országos viszonylatban a kormányzat és az ellenzék legnagyobb csatározásainak a helyszínét jelentették, ahol kerületenként az 1884 utáni nyolc ciklus alatt három–öt kormánypárti és hasonló számú ellenzéki mandátum született. A vizsgált vidéki kerületek közül a berettyóújfaluit illeszthetjük ebbe a sorba, ahol négy (közülük rövid időn belül három pótválasztáson), illetve a biharit és a hosszúpályit, ahol három kormánypárti mandátum született. Ezek az adatok például a dési, a bártfai, a szászrégeni vagy a vágújhelyi választások tendenciáival egyeztethetők össze. Az

²⁴ Az 1870-es évek második felében és az 1880-as években a hosszúpályi választókerület függetlenségi ellenzékének a vezére szokatlan módon egy arisztokrata, a környék legnagyobb földbirtokosa, gróf Zichy Ernő volt, míg a Zichy család más tagjai a '67-es politika hívének számítottak. Zichy Ernő tevékenysége azonban kiterjedt az egész vizsgált régióra is. Debreczen–Nagyvárad Értesítő, 1878. augusztus 4. 1. 36. évf. 31. sz. és Egyetértés, 1881. június 2. (Melléklet) 4. 15. évf. 151. sz.; 1881. június 17. 4. 15. évf. 165. sz. Ezzel összhangban Bódi István: *Hosszúpályi története*. Hosszúpályi, 1998.112.

²⁵ A nagyváradai függetlenségi ellenzék ebből a szerepből már természetesen az 1880-as évek közepén szeretett volna kitörni. 1884-ben Tisza Kálmánnal szemben előbb Kossuth Lajost szerették volna felléptetni, majd Orbán Balázst jelölték, 1887-ben pedig Eötvös Károly volt a párt jelöltje. Egyik jelzett alkalommal sem sikerült a függetlenségi párt nagyváradai mandátumszerzése. Orbán Berettyóújfaluban, Eötvös pedig Nagykőrösön szerzett többséget. Egyetértés, 1884. június 9. 2. 18. évf. 158. sz.; 1884. június 14. 3. 18. évf. 163. sz.; 1887. június 9. 2. 21. évf. 157. sz.

ebben a csoportban található választókerületek megszerzésére nagyjából egyforma eséllyel pályázhatott a kormányzat és az ellenzék is. Ezzel szemben Debrecen 1. választókerületében, valamint a hajdúszoboszlói és a székhelyi kerületben 1884 után a kormányzat nem szerzett egyetlen mandátumot sem. Debrecen 1. kerülete és Székelyhíd esetében 1884 előtt is csak egyetlen alkalommal született kormánypárti mandátum, hiszen 1875-ben a korábbi ellenzéki képviselőket (Tisza Kálmán, Nagy György) választották meg újból, immár a kormánypárt támogatásával.

A választások végkimenetelét az ellenzéki Függetlenségi vagy a Függetlenségi és 48-as Párt oldaláról nézve országos viszonylatban jóval kisebb számú báziskerületet tudunk meghatározni, de Békés, Eger, Hódmezővásárhely, Kézdivásárhely, (Kiskun)Halas, (Kiskun)Félegyháza, Cegléd, Hajdúböszörmény, Nyíregyháza, Makó, Kecskemét 2., Marosvásárhely 1., 2., Szabadka 1., választókerületei és a vidéki kerületek közül Kisvárdra, Gyoma, Karcag, Kunszentmárton, Mezőkeresztes, illetve a Bihar vármegyei Báránd és a Hajdú vármegyei Nádudvar mellett ezek között találhatjuk Debrecen 1. választókerületét, valamint a székhelyi, a hajdúszoboszlói és a berettyóújfalui kerületeket is.

A pártok támogatottságát komplexen vizsgálva azt is megállapíthatjuk, hogy a kormánypártok és az ellenzéki főerőkön túl más politikai csoportok nem tudtak mandátumhoz jutni sem Debrecenben, sem Nagyváradon, sem pedig a vizsgált vidéki kerületekben. Ez egyaránt érvényes a középpártként jellemezhető Mérsékelt Ellenzék/Nemzeti Párt és az Országos Alkotmánypárt esetében is. Ezek a pártok egy-egy választás alkalmával több tucat mandátumot tudhattak magukénak, azonban a térségben (városban és vidéken egyaránt!) egyetlen alkalommal sem szereztek többséget, sőt jellemzően jelöltek sem állítottak. Hasonló a helyzet az eszmei irányultságú pártokkal (Országos Antiszemita Párt, Magyarországi Független Szocialista Párt, Polgári Demokrata Párt, Magyarországi Szociáldemokrata Párt) is, azonban esetükben több sikertelen jelöltállítás is történt. Megjegyzendő, hogy az antiszemita nézeteiről elhíresült Verhovay Gyula 1875-ben a debreceni 1-es kerület függetlenségi jelöltjeként részt vett a választáson, de Tisza Kálmán ellenében nem jutott mandátumhoz. Ugyancsak ide kívánczik az is, hogy a századfordulót követően a Magyarországi Szociáldemokrata Párt a választások alkalmával rendszerint a debreceni (például Bokányi Dezső) kerületekben és Nagyváradon (például Weltner Jakab) is állított jelöltet, azonban mindössze csak néhány szavazatot tudott szerezni.²⁶ A kis pártok tendenciáját egyedül az Új Párt Debrecen 3. kerületében 1905-ben szerzett képviselőhelye volt képes megtörni, azonban nem hosszabb távon. Noha az ekkor választást nyerő Szabó Kálmán 1906-ban ismét nyert, akkor már a Függetlenségi és 48-as Párt jelöltjeként szerzett többséget.²⁷

A vizsgált választási eredményeket áttekintve az egyes kerületek párttámogatásáról megállapíthatjuk, hogy az nem főként a választók polgárosult vagy tradicionális társadalmi helyzetével áll kapcsolatban. A leginkább polgári jellemzőkkel rendelkező Nagyváradon és Debrecen 1. és 2. kerületében is jelentős számú ellenzéki mandátummal találkozunk, a legkevésbé polgárosult bihari és margittai kerületekben pedig többségében kormánypárti jelölteké választották meg. Azt mondhatjuk inkább, hogy a pártválasztást elsősorban a kulturális identitás (ezen belül részben a felekezeti hovatartozás),²⁸ a regionális helyzet (több-

²⁶ Például: Szabadság, 1905. január 27. 1. 31. évf. 27. sz.; 1905. január 28. 2. 31. évf. 28. sz.

²⁷ Az 1905-ös választás alkalmával a debreceni Függetlenségi és 48-as Párt és az Új Párt szövetségére lépett egymással. A város 1. és 2. kerületében függetlenségi, a 3. kerületben pedig új párti jelöltet indítottak a kormánypárttal szemben. Debreceni Újság, 1905. január 11. 1. 9. évf. 11. sz.

²⁸ Országos és regionális tekintetben is elmondható, hogy a katolikus választók inkább a '67-es ki-egyeztést támogató, míg a reformátusok a '48-as pártokra adták a voksukat. Bár ez a kérdés önálló,

ségében magyar vagy vegyes nemzetiségű-e a térség), valamint az egyes jelöltek személyes, karizmatikus jellemzői befolyásolják leginkább. A választók társadalmi helyzete csak ezeket követően árnyalja a pártok választói támogatását.

Ezt követően fontos kérdésként jelentkezik, hogy az egyes politikusok honnan érkeztek, a helyi elitből származtak-e, vagy az országos pártstratégiának köszönhetően kerültek a választókerületükbe. A helyi származású képviselők aránya Debrecen esetében körülbelül 70%-ra (1884 után 65%), Nagyvárad esetében pedig körülbelül 90%-ra (1884 után 87%) tehető. Ezek a számok az 1884 utáni adatokkal egybevetett átlagos városi aránynál (39%) mindkét város esetében lényegesen kedvezőbb képet mutatnak.²⁹ A vizsgált vidéki kerületekben is hasonló tendenciákat találunk: a berettyóújfaluiban 84% (1884 után 80%), a bihariban 94% (1884 után 91%), a hosszúpályiban 93% (88%), a margittaiban 62% (1884 után 50%), a székelyhidiban 100%. Ezek az adatok jóval meghaladják az országos vidéki átlag 53%-os értékét. Jelentős eltérést csak a hajdúszoboszlói kerület esetében találunk, ahol mindössze 46%-os (1884 után csupán 11%) a helyi kötődésű politikusok aránya. Ezt a kiugró különbséget az országos függetlenségi vezetés jelöltállításával hozhatjuk összefüggésbe, ugyanis általános népszerűségnek örvendő személyeket indítottak sorozatosan a mandátum elnyerésére. Megállapítható tehát, hogy a helyi politikai elit a két városban és a közös vonzáskörzet kerületeiben nagyobbreszt uralta a képviselőválasztásokat, ha nem helyi politikus szerzett mandátumot, akkor valamelyik nagy párt országos vezetésének első vonalából érkezett a képviselő. Az egyes kerületek önszervező erejének kialakulásához, megerősödéséhez az is hozzájárulhatott, hogy a választók számát tekintve nem voltak kis léptékűek, így mindenekelőtt a kormánypárt szempontjából nem számítottak a viszonylag csekély anyagi áldozat árán megszerezhető mandátumok közé.

alapos elemzés tárgyát is képezhetné, ezzel összefüggésben láthatjuk, hogy a főként kormánypárti mandátumot adó Nagyvárad és Margitta rendelkezik a legkisebb hányadú református népességgel.

²⁹ Az országos városi átlagot jelentősen befolyásolja az a – különösen a kormánypártok részéről tapasztalható jelenség –, hogy a kisebb, elsősorban erdélyi városok választókerületeiben rendszerint az országos pártvezetés egyes tagjai szereztek mandátumot.

	1865	1869	1872	1875	1878	1881	1884	1887	1892	1896	1901	1905	1906	1910
Debrecen 1														
Debrecen 2														
Debrecen 3														
Nagyvárad														
Hajdúszoboszló														
Berettyóújfalu														
Bihar														
Hosszúpályi														
Margitta														
Székelyhíd														

4. táblázat

A vizsgált választókerületek egyszerűsített pártpreferenciái 1865–1918
(Kormánypartok világos, ellenzékiek sötét mező. A ciklusok közötti pótválasztások során kialakult pártváltásokat lásd kétszínű mezőkkel.)

A régió városi és vidéki választásait áttekintve több országos hírű politikussal és pártvezérrel is találkoztunk. Ebbe a körbe tartozik mindenekelőtt a debreceni 1. kerületben és Nagyváradon összesen kilenc mandátumot elnyerő Tisza Kálmán, a Debrecenben ugyanott két mandátumhoz jutó Simonyi Ernő és a nyolc mandátumot kapó Thaly Kálmán, valamint a város 2. kerületében egy alkalommal többséget szerző Helfy Ignác, illetve az egy cikluson át Nagyváradot képviselő Barabás Béla országos ellenzéki vezetők is.³⁰ Az országosan elismert publicista, függetlenégi politikus Bakonyi Samu Debrecen 2. kerületében négy mandátumot szerzett, az ugyancsak függetlenségi, ipar- és munkásszakértőként számon tartott Mudrony Soma egy pótválasztáson jutott többséghez Debrecen 3. kerületben, báró Láng Lajos pénzügyi államtitkár, kereskedelmi miniszter és képviselőházi alelnök pedig szintén Debrecen 3. kerületének lett egy alkalommal munkapárti képviselője.³¹ A vidéki képviselők közül az országos pártvezetők körébe tartozik a hajdúszoboszlói kerületben háromszor „befutott” függetlenségi alelnök, későbbi igazságügy-miniszter, Polónyi Géza, az ugyanott két mandátumot szerző, ismertségét inkább az apja politikai tekintélyének köszönő későbbi csanádi főispán, majd aradi kisebbségi magyar politikus, Justh János, valamint a berettyóújfalui kerületben három alkalommal is sikeres, hosszú politikai és írói pályát felmutató báró Orbán Balázs is.³² Az országos szintű vezetők mellett körvonalazható egy számos képviselőt magában foglaló, regionális jelentőségű politikusokat tömörítő csoport is. Ezek a képviselők pályájuk során általában nem csak egy választókerületben jutottak mandátumhoz, hanem több helyen is felbukkantak. Közülük az egyik Patay István, a szabadságharc honvéd alezredese, aki előbb Debrecen 3. kerületében (két alkalommal), majd ezt követően a hajdúszoboszlói kerületben szerzett mandátumot (egy alkalommal) a Határozati Párt, majd pedig a Balközép színeiben.³³ Debrecen 2. kerületében nyert két választást a Balközépben és a Szabadelvű Pártban politizáló gróf Dégenfeld-Schonburg Lajos (Tisza Kálmán sógora), aki korábban a sziráki, majd a dárдай választókerületből jutott a törvényhozásba, később pedig Nógrád vármegye főispánja lett.³⁴ Hasonló pályát futott be Miskolczy Lajos is, aki előbb több alkalommal volt Bihar vármegye alispánja, majd a székelyhídi választókerület képviselője lett, ezt követően pedig Kraszna és Közép-Szolnok vármegye, illetve Zilah, végül pedig Hajdú vármegye és Debrecen főispánjává nevezték ki.³⁵ Szintén a regionális elithez tartozott Csanády Sándor, aki a reformkor végén Bihar vármegye váradi járásának főtisztviselője volt, a szabadságharcban nemzetőr századosként vett részt, majd hétszer a

³⁰ Sturm Albert (szerk.): *Országgyűlési almanach 1897–1901*. Budapest, 1897. 365–367.; Hajdú vm. és Debr. főisp. ir. 156/1878., Egyetértés, 1878. augusztus 6. 1. 12. évf. 215. sz.; Magyarország, 1905. január 25. 6. 12. évf. 23. sz.; Fabro Henrik – Újlaki József (szerk.): *Sturm-féle országgyűlési almanach 1906–1911*. Budapest, 1906.; 245–246.; Sturm Albert (szerk.): *Országgyűlési almanach 1892–1897*. Budapest, 1892.; 231–232.; *Országgyűlési almanach 1906–1911*, 49–50., Nagyvárad, 1901. október 4. 1. 32. évf. 245. sz.; Szabadság, 1905. január 27. 1. 31. évf. 27. sz.

³¹ Végváry Ferenc – Zimmer Ferenc (szerk.): *Sturm-féle országgyűlési almanach 1910–1915*. Budapest, 1910. 223–224.; Egyetértés, 1881. június 12. 3. 15. évf. 160. sz.; Sturm Albert (szerk.): *Új országgyűlési almanach 1887–1892*. Budapest, 1888. 271.; *Országgyűlési almanach 1910–1918*, 336–337.

³² *Országgyűlési almanach*, 390–391.; Uo. 313–314.; *Országgyűlési almanach 1887–1892*, 277.

³³ Barta János: *Debrecen az abszolutizmus korában (1849–1867)*. In: Rác István (szerk.): *Debrecen története*, 2. 1693–1849. Debrecen, 1981. 37.

³⁴ *Országgyűlési almanach 1887–1892*, 196.

³⁵ Móricz Pál: *A magyar országgyűlési pártok küzdelmei a koronázástól a Deák és a Balközép pártok egybeolvadásáig (1867–1974)*. 1. kötet. Budapest, 1892. 86–92., *Bihar vármegye református egyházi anyakönyvei 1826–1895*. MOL HBML IV B 465/ a 1

berettyóújfalui, egy-egy alkalommal pedig a karcagi és a kiskunfélegyházi kerületben nyert országgyűlési képviselői mandátumot.⁷³⁶ A Határozati Pártban, az Országos 48-as Pártban és a Negyvennyolcas Függetlenségi Pártban politizáló Csanády komoly ellenfelének számított az ugyancsak a berettyóújfalui képviselői mandátumért versengő, a Balközéphez, majd a Szabadelvű Párthoz tartozó Móricz Pál, aki sárréti szolgabíróként kezdte a pályáját, később pedig a bárándi és a szarvasi, végül pedig az újvidéki választókerületben választották meg (az előbbi két kerületben két-két alkalommal) országgyűlési képviselőnek.⁸³⁷ Kiss Albert debreceni református lelkész, püspöki tanácsos hatszor szerezte meg a székelyhídi választókerület képviselői mandátumát. Minden alkalommal a függetlenségi ellenzék jelöltjeként kapott bizalmat, és korábbi bagaméri lelkészként egyike volt azoknak a közéleti szereplőknek, akik nagyban hozzájárultak Debrecen és a város közvetlen vonzáskörzetébe tartozó Érmellék kapcsolatának az erősítéséhez.⁹³⁸ Ugyancsak a székelyhídi kerület képviselője volt a Justh-párti függetlenségi Fráter Lóránd is, akit elsősorban nem mint politikust, hanem mint népszerű primást és nótaszerzőt ismertek országszerte.¹⁰³⁹

Ezt követően térjünk át a mandátumot szerzett politikusok társadalmi státuszának, iskolai végzettségének és eredeti hivatásának a vizsgálatára.¹¹⁴⁰ A helyi képviselők társadalmi státuszát tekintve az országos viszonyokhoz képest több átlagostól eltérő és néhány kiugró jelenséget is találunk. Mindösszesen hat esetben jutott mandátumhoz arisztokrata politikus, két esetben Debrecen 2. (gróf Dégenfeld-Schonburg Lajos 1885, 1887), egy alkalommal a város 3. kerületében (báró Láng Lajos¹²⁴¹ 1910) és háromszor Berettyóújfaluban (báró Orbán Balázs, 1881, 1884, 1887).¹³⁴² A nemesek az előbbinél jóval nagyobb jelentőségre tudtak szert tenni a képviselők között. Debrecen mandátumainak 47%-a, 1884 után 23%-a és Nagyvárad mandátumainak 81%-a, 1884 után 63%-a nemesi származású politikushoz jutott, míg a közrendűek mandátumszerzésének az aránya Debrecenben 46%, 1884 után 65%, Nagyváradon pedig mindössze 19%, 1884 után pedig 37% volt. Országos szinten az 1884 utáni összesített városi adatok szerint a mandátumok 10%-a arisztokratákhoz, 24%-a nemesekhez és 51%-a közrendűekhez került. A debreceni mandátumok adatai sokkal polgárosodottabb képet mutatnak az országos átlaghoz képest, míg a társadalmi szempontból sokkal modernebb Nagyváradon a mandátumszerzések közül kiugró a nemesi származású politikusok aránya. Tovább árnyalhatjuk ezt a képet a debreceni kerületek egyenkénti vizsgálatával, amelynek során megállapíthatjuk, hogy a közrendű képviselők terén Debrecen 2. kerülete (77%) 26%-kal és Debrecen 3. kerület (88%) 37%-kal haladja meg az átlagos városi arányokat. A vizsgált vidéki kerületek arisztokrata származású képviselőinek 2,5%-os,

³⁶ *Országgyűlési almanach 1887–1892*, 206. A vármegye főispánja az 1881-es választás alkalmával személyesen is fellépett Csanády hajdúszoboszlói megválasztása ellen. Hajdú vm. és Debr. főisp. ir. 112/1881. 122/1881. Csanády Sándor berettyóújfalui népszerűségével kapcsolatban Egyetértés, 1881. június 17. 3. és Nyakas Miklós: *Hajdú vármegye létrejötte*. (Hajdúsági közlemények, 11.) Hajdúböszörmény, 1983. 303–304.

³⁷ Szabadelvűpárti Naptár, 1884. 121. és *Országgyűlési almanach 1887–1892*, 270–271.

³⁸ *Országgyűlési almanach 1897–1901*, 271., Bihar vm. ref. anyak. 465/c 1

³⁹ *Országgyűlési almanach 1910–1915*, 275–276.

⁴⁰ A képviselők felekezeti hovatartozásának vizsgálatára az országos városi adatok hiányossága miatt nem tudunk kitérni. Annak ellenére, hogy regionális szinten a legtöbb képviselő felekezeti hovatartozását ismerjük, a Képviselőházi almanach szerkesztési módszertana miatt az országos adatok tekintetében nagy hiányosságok mutatkoznak.

⁴¹ Bár Láng Lajos bárósítása az 1910-es mandátumszerzésekor már folyamatban volt, csak egy évvel később lett beiktatva.

⁴² Püske: *Arisztokrácia*, 82–92.

1884 után 3,3%-os átlagos aránya az országos vidéki átlag 1/5-ét éri el. A nemesi származású képviselők aránya azonban a 33% körüli országos vidéki aránynál majdnem 30%-kal magasabb értéket mutat, hiszen átlagosan 58%-ra, 1884 után pedig 62%-ra tehető. Ezek közül is kiemelhető a székelyhídi választókerület, amelyben a mandátumot szerettek közül 60% feletti, 1884 után 88%-ra tehető a nemesek aránya. Az előzőekkel összefüggésben a vizsgált kerületekben érzékelhetően kevesebben vannak a mandátumot szerzett közrendűek, akiknek az aránya az 52%-os országos vidéki átlaggal szemben mindössze 39%-ot, 1884 után 25%-ot mutat. Az 1884 utáni adatokat vizsgálva a vidéki kerületek közül csak a hajdúszoboszlói és a hosszúpályi kerületben magasabb a közrendűek száma, mindkettőben több mint 60%-os aránnyal. A fenti áttekintésből láthatjuk, hogy a választók polgárosodása nem feltétlen állt összefüggésben azzal, hogy a kerületek milyen arányban választottak közrendű vagy polgári, tehát nem nemes vagy arisztokrata származású parlamenti képviselőt. Ennek igazolására lássuk most csak a két végletet. Az erősen polgárosodott társadalmi struktúrával és választókkal rendelkező Nagyvárad a vizsgált kerületek közül feltűnően alacsony számban választott közrendű vagy polgár státusú képviselőt (19%, 1884 után 37%), míg a legkevésbé polgárosult választónépességgel rendelkező hajdúszoboszlói kerület (Debrecen 2. és 3. kerülete és Hosszúpályi mellett) az egyike a legtöbb alkalommal (40%, 1884 után 67%) közrendű származású képviselőket mandátumhoz juttató kerületeknek. A kutatás alapján bártan valószínűsíthetjük: a választók elsősorban nem abból indultak ki, hogy magukhoz hasonló státusú jelöltet juttassanak mandátumhoz, hanem a személy hatékonyságát, politikai hasznosságát állították a fókuszba. Ez vezethetett oda, hogy a polgárosult Nagyvárad sorozatban a nemesi származású nagybirtokos miniszterelnök Tisza Kálmánnak vagy a hagyományos társadalmi jellemzőkkel bíró hajdúszoboszlói kerület a polgár felmenőkkel rendelkező Polónyi Gézának, illetve korábbi – valószínűleg hajdú származású – városi polgármesterének, Kovács Gyulának⁴⁴³ adott bizalmat. Mindazonáltal nemcsak a választókról, hanem egy képviselőről is meglehetősen nehéz megállapítani, hogy polgár, nemes vagy arisztokrata, hiszen a nemesi vagy arisztokrata származás ellenére a legtöbb politikai már rendelkezett polgári jellemzőkkel, pl. felsőfokú végzettség, jogászi, hivatalnoki vagy egyéb foglalkozás, városi letelepedés, bankbetétek, részvényvásárlás stb.¹⁵⁴⁴

A következőkben a képviselők felsőfokú végzettségére¹⁶⁴⁵ vonatkozó adatokat tekintjük át, és elsőként a városokat vesszük vizsgálat alá. Debrecenben 43 mandátum, azaz 88%, 1884 után 96%, Nagyváradon 11 mandátum, azaz 68%, 1884 után 50% esetében biztosan állíthatjuk azt, hogy a képviselő felsőfokú oklevéllel rendelkezett. Az 1884 utáni debreceni adatok 8%-kal magasabbak az átlagos városi aránynál (88%), míg Nagyvárad adatai több mint 30%-kal elmaradnak attól. Ebben a tekintetben is kiugró a debreceni 3. számú választókerület 1865 és 1918 közötti teljes adatsora, hiszen ott minden mandátumot felsőfokú végzettséggel rendelkező személy kapott meg. Mindazonáltal a két város – különösen pedig Nagyvárad 1884 utáni – adatait erősen befolyásolja az, hogy Tisza Kálmán (tudomásunk

⁴³ A hajdúszoboszlói kerületben 1901-ben és 1905-ben mandátumhoz jutó Kovács Gyula nem azonos Tisza István hasonló nevű későbbi merénylőjével.

⁴⁴ Szendrei Ákos: „Ezerholdas” nemes vagy polgár? Acta Universitatis Debreceniensis de Ludovico Kossuth Nominatae Series Historica, LX. (2009) 239–252.; uő: Gentry or Bourgeois? Acta Universitatis Sapientiae: Social Analysis, vol. 3. (2013) No. 1. 93–106. 93–106.

⁴⁵ Felsőfokú végzettséggel rendelkezőnek azt a képviselőt tekintjük, akivel kapcsolatban azt az Országgyűlési almanach egyértelműen jelzi. Ebből következően a befejezetlen felsőfokú képzést (például báró Orbán Balázs esetében) nem tekintjük végzettségnek.

szerint) nem rendelkezett felsőfokú végzettséggel.¹⁷⁴⁶ A vizsgált vidéki kerületeknél az a sajtós helyzet állt elő, hogy az 1884 utáni adatok nem maradnak el a kedvező debreceni arányszámoktól, noha az országos vidéki átlag (83%) néhány százalékkal alacsonyabb az országos városi átlagnál. Ebben az időszakban a hajdúszoboszlói, hosszúpályi, margittai és székelyhídi kerületekben csak felsőfokú végzettséggel rendelkezők szereztek képviselői mandátumot. Ettől valamelyest ugyan elmaradnak a bihari választókerület adatai (91%), de azok is meghaladják az országos vidéki (sőt városi!) szintet. A vizsgált megyei kerületekben a legkisebb százalékot a berettyóújfalui választókerület mutatta fel, de az is éppen az átlagos vidéki adatokat jelentő arányokkal rendelkezik. Ha a térség vidéki adataira vonatkoztatva szemléljük a dualizmuskori összes választás adatait, akkor elsősorban a székelyhídi és a hosszúpályi választókerület adatait emelhetjük ki, ahol 1865 és 1918 között 86%-ot tett ki a mandátumot szerzettek között a felsőfokú végzettségűek aránya.

Ezek után pedig tekintsük át a képviselők eredeti foglalkozására vonatkozó adatokat.¹⁸⁴⁷ A debreceni képviselők 53%-a (1884 után 55%-a) volt jogász, 64%-a (1884 után 75%-a) volt humán értelmiségi, 12%-a (1884 után 7%-a) volt birtokos, 6%-a (1884 után 7%) volt tőkés és gyáros, 8%-a (1884 után 33%) volt tanár és tanító, és 32%-a (1884 után 37%-a) volt hivatalnok. Ezzel szemben Nagyváradon a képviselők 62%-a (1884 után 37%-a) volt jogász, 44%-a (1884 után 75%-a) volt humán értelmiségi, 31%-a (1884 után 50%) volt birtokos, 44%-a (1884 után 25%-a) volt hivatalnok, tőkés és gyáros, illetve tanár és tanító nem szerepelt közöttük. Minkét város esetében a jogászok (40%) és humán értelmiségiek (31%) országos viszonylatban átlagos értékeihez viszonyítva lényegesen magasabb, míg a hivatalnokok (48%) számottevően alacsonyabb arányban szerepelnek a képviselők között. A két város képviselői közötti legnagyobb eltéréseket a birtokosok és tanárok esetén tapasztalhatjuk. Debrecenben csak 12% a birtokosok aránya, Nagyváradon bő duplája annak, a tanároknál pedig Debrecenben 8%-os arányt találunk, míg Nagyváradon tanár foglalkozású jelölt nem szerzett mandátumot. Az átlagos városi statisztika (földbirtokos 13%, tanár és tanító 17%) ebben az esetben Debrecen adataihoz áll közelebb. Azonban mindkét város képviselői között jelentősen elmarad a gyárosok és tőkés vállalkozók aránya az átlagos városi 10%-os részesedésüktől. Mindazonáltal megjelennek az országos szintű városi adatokban is csak alig mutatkozó mérnökök és közgazdászok, akik Debrecen esetében a képviselők 2%-át (1884 után 3,5%-át) és 4,5%-át (1884 után 7,5%-át) teszik ki. Bár Nagyvárad esetében a képviselők között mérnökkel nem találkozunk, viszont 6%-uk (1884 után 12%-uk) közgazdász volt. Ha a képviselők eredeti foglalkozási adatait Debrecenben nem városi, hanem választókerületi szinten nézzük, akkor Debrecen 3. választókerülete – magasan a városi átlag feletti adatokkal – a legképzettebb és szakmai szempontból a leginkább szerteágazó területen működő képviselőket küldte a törvényhozásba, míg Debrecen 1., Debrecen 2. választókerülete és Nagyvárad (ebben a sorrendben!) képviselői egymáshoz nagyon hasonló arányú képzettségi jellemzőkkel rendelkeztek. Az 1884 utáni vidéki adatokat szemlélve elsőként a jogászok arányszámait vessük össze. A hosszúpályi választókerület kivételével, ahol 13%

¹⁴⁶ A 19. század első harmadában a nagybirtokosok gyermekei magántanulóként szereztek meg ismereteiket. Tisza Kálmán képzésével kapcsolatban az Országgyűlési almanachok nem jeleznek megszerzett felsőfokú végzettséget, és Kozári Mónika monográfiájában ezt olvashatjuk: „A Tisza fiuk nyilvános iskolába nem jártak, magántanulók voltak. [...] László, Kálmán és Lajos 1846. október 9-én a debreceni református főiskolán adtak számot először arról, amit Szőnyi Páltól elsajátítottak. [...] 1847-ben július 10-én vizsgáztak.” Kozári Mónika: *Tisza Kálmán és kormányzati rendszere*. Budapest, 2003. 19.

¹⁴⁷ A foglalkozási adatok nem kizárólagosak, ami rendszerint azt jelenti, hogy egy képviselő egyszerre több kategóriába is tartozik (például egyszerre jogász, birtokos és hivatalnok).

volt a képviselők között a jogászok aránya, minden kerületben az országos vidéki aránynál (28%) lényegesen magasabb volt a részesedésük (Hajdúszoboszló 89%, Berettyóújfalu 57%, Bihar 55%, Margitta 60%, Székelyhíd 38%). Az 1865 és 1918 közötti számokat szemlélve szintén hasonló a helyzet. A legkedvezőbb mutató a hajdúszoboszlói kerülethez (66%), a legalacsonyabb pedig a hosszúpályi kerülethez kapcsolódik (14%), a többi kerület 26–63% közötti aránnyal rendelkezik. Az 1884 utáni számokat tekintve a humán értelmiségi foglalkozással rendelkező képviselők a székelyhídi (50%) és a hajdúszoboszlói választókerületben (44%) voltak a legtöbben, a bihari és a margittai kerületben pedig 18%-ot tettek ki, míg a berettyóújfalu és a hosszúpályi választókerületben 1884 után nem található humán értelmiségi foglalkozású képviselő. Ha bevonjuk a vizsgálatba az 1884 előtti időszakot is, tapasztalhatjuk, hogy a humán értelmiségi képviselők tekintetében – a nagyarányú számszerű csökkenés mellett – a választókerületek sorrendje nem változik (Székelyhíd 29%, Hajdúszoboszló 26%, Margitta 19%, Bihar 18%, Berettyóújfalu 16%, Hosszúpályi 0). A hivatalnok országgyűlési képviselők tekintetében az országos vidéki statisztikához (48%) képest már lényegesen kedvezőtlenebb adatokat kapunk a térség választókerületeiből. Azt csak a hajdúszoboszlói kerület jellemzői (55%) múlják felül, illetve a margittai (40%) és a hosszúpályi kerület adatai (38%) közelítik meg valamelyest, a többi kerület azonban jelentősen elmarad. A vizsgált választókerületek legtöbbször azt állapíthatjuk meg, hogy az 1884 előtti időszakban nagyobb volt a hivatalnokok aránya, mint a dualizmus korszakának második felében. Mindenképpen a társadalmi státusok már jelzett keveredését igazolja, hogy az előzőekben felsorolt, képzettséghez kötött szakmákkal, foglalkozásokkal rendelkező képviselők viszonylagosan magas mutatója mellett a hagyományos életformához (is) kapcsolódó birtokos képviselők aránya meglehetősen magasnak értékelhető. A birtokos képviselők 1884 utáni országos vidéki átlagban 33%-os statisztikai arányát a hajdúszoboszlói 22%-os és a székelyhídi választókerület 13%-os adatai nem tudták elérni, a berettyóújfalu (100%), hosszúpályi (100%), bihari (55%), margittai (50%) választókerületek viszont lényegesen felülmúlták azt. Az 1884 előtti adatokat tekintve észrevehetjük, hogy az idő múlásával sem csökkent a birtokos képviselők száma. A városi képviselők között néhány százalékban megjelenő mérnök és közgazdász végzettségű politikusok a vizsgált vidéki kerületekben nem bukkannak fel, ezzel szemben több helyen is találunk katonatiszt (Berettyóújfalu 20%, Székelyhíd 13%) és pap-lelkész (Bihar 27%, Hosszúpályi 50%, Székelyhíd 50%) képviselőket.

Összegzésképpen megállapíthatjuk, hogy Debrecen és Nagyvárad eltérő politikai kultúrájának és társadalmi szerkezetének köszönhetően a megválasztott képviselők pártállásaiban és a politikusok társadalmi jellemzőiben is komoly különbségeket találunk, és bizonyos tekintetben mindkét város tekintetében meglehetősen nagyok az eltérések az átlagos városi arányokhoz viszonyítva is. Nem kell tehát csodálkoznunk akkor, amikor pénzügyi-gazdasági, oktatási, kulturális és tudományos stb. kérdésekben a két város vetélkedését, versenyét tapasztalhatjuk, hiszen ebből a képviselőválasztásokat elemző politikai és politikai társadalmi áttekintésből is kirajzolódhatott, hogy Debrecen és Nagyvárad dualizmuskori fejlődése mennyire más úton járt, és mennyire más irányokat célzott meg. A két város közös vonzáskörzetében fekvő vidéki választókerületek pedig, noha pártpreferenciájuk szempontjából a debreceni tendenciákhoz álltak közelebb, társadalmi tekintetben sokkal inkább az országosan is érzékelhető, átlagos vidéki tendenciába illeszkedtek. A székelyhídi választókerület emelhető ki, amely pártszínezet és a megválasztott képviselők társadalmi összetétele szempontjából is legjobban kapcsolódott a debreceni 2. és 3. kerületben tapasztalható trendekhez. A tanulmány elején feltett kérdéseket tekintve: az egyes kerületek pártválasztásában és a képviselők társadalmi összetételének kérdésében azt érzékelhetjük, hogy

a pártválasztást elsősorban nem a választók társadalmi szerkezete befolyásolja, hanem főleg a kulturális beállítódás (regionalitás, felekezeti hovatartozás, nemzetiségi kérdés stb.), a vélt helyi érdekek, a jelöltekhez kapcsolódó karizmatikus szempont és nem utolsósorban a hozzájuk köthető vélt vagy valós politikai hasznosság határozza meg.

ÁKOS SZENDREI

The party affiliation and the social background of parliamentary representatives in Debrecen, Nagyvárad and their common metropolitan area in the age of the dual monarchy

The paper—like the research work preceding it—covers the analysis of the party affiliation and the social background of representatives elected between 1865 and 1918 in Debrecen (electoral district 1, 2, 3), Nagyvárad and the constituencies found in the common metropolitan area of the towns (based on their seats, the constituencies of Hajdúszoboszló, Berettyóújfalu, Buhar, Hosszúpály, Margitta and Székelyhíd). To quantify it, it examines the data of fourteen general elections and several by-elections—altogether 160 parliamentary seats won—from ten electoral districts. Despite the fact that the research focused on the election history of a clearly definable region of the historical kingdom of Hungary, the data was not analyzed and processed from a strictly local historical perspective but rather with the view to putting it into a national context.

Beyond the main goals, the paper also answers questions such as: how typical was it of the constituencies to elect local politicians? We also analyze the education and previous work experience of politicians. Using a historical analysis both on a regional and national level, we do not just get a mosaic-like overview of the political and social characteristics of candidates elected in the electoral districts, but we also analyze the collected data in comparison to each other in the entire region in question, and examine them in comparison to the other towns or county districts of the country. Thus the conclusions drawn are not only interesting from a regional point of view, but they can also contribute to a better understanding of nationwide electoral tendencies in the era of the dual monarchy.

MELLÉKLETEK

1. melléklet

A vizsgált választókerületek részletezése¹

<i>Kerület/Székhely</i>	<i>Választók száma²(1872)</i>	<i>Polgári tevékenység alapján választójogosultak aránya³ % (1872)</i>	<i>Települések, településrészek</i>
Debrecen 1.	1452	19	A Péterfia és Csapó utcák által határolt városrész
Debrecen 2.	1218	22	A Hatvan és Piac utcák által határolt városrész
Debrecen 3.	1448	17	A Cegléd és Varga utcák által határolt városrész
Nagyvárad	1079 ⁴	68	Olaszi, Ujváros, Váralja, Velence, Csillagváros
Hajdúszoboszló ⁵	3167	4	Alsójózsa, Hajdúsámson, Hajdúszoboszló, Balmazújváros, Felsőjózsa, Kaba, Mikepércs, Szovát, Vámospércs, Felsőjózsa

¹ Választói létszámadatok az FI 1872–5–274. alapján. A választókerület településeire lásd Szivák Imre: *Országgyűlési képviselőválasztás és curiai bírások codexe*. Budapest, 1901. alapján.

² 1900-ban a választójoggal rendelkezők száma átlagosan 40–60%-kal magasabb, mint 1872-ben. Lásd Szivák: *Országgyűlési képviselőválasztás*, 1010–1028.

³ A választójogosultak bizonyos része összefoglalóan polgári tevékenység (például iparos, kereskedő, értelmiségi), majd jövedelem alapján kapott választójogot, míg a hagyományos társadalmi rétegek elsősorban földbirtok és „régii” jog alapján szereztek meg a jogosultságot. Lásd FI 1872–5–274. 362–363. 374. 393., 401–402, 417., 425–426. 463–454. Összevetve az FI–8–398 20., 24., 40. adataival.

⁴ A nagyváradi választókerület választóinak száma – a bihari kerület kárára – jelentősen megnövekedett Velence és Váralja 1875-ös csatlakozásával.

⁵ Weszprémi István (szerk.): *Hajdú vármegye szabályrendeleteinek gyűjteménye*. 1. kötet. Debrecen, 1885. 7.; Szivák: *Országgyűlési képviselőválasztás*, 711. A hajdúszoboszlói választókerület – eltérően a többi vizsgált kerülettől – nem egy összefüggő tömbben, hanem három nagyobb (Balmazújváros, Hajdúszoboszló és Vámospércs környéke), egymással nem határos területből szerveződött meg.

<i>Kerület/Székhely</i>	<i>Választók száma²(1872)</i>	<i>Polgári tevékenység alapján választójogositak aránya³ % (1872)</i>	<i>Települések, településrészek</i>
Berettyóújfalu ⁶	1593	10,5	Ártánd, Bedő, Berekböszörmény, Berettyószentmárton, Berettyóújfalu, Biharszentjános, Bojt, Bors, Csökmő, Darvas, Furta, Kisszántó, Mezőkeresztes, Mezőpeterd, Mezősass, Pusztatold, Szentpéterszeg, Váncsod, Vekerd, Zsáka
Bihar ⁷	1824	8,3	Alpár, Betfia, Bihar, Bihar-félegyháza, Biharpüspöki, Borzik, Csohaj, Csujafalva, Farnos, Fegyvernek, Fugyi, Fugyivásárhely, Görbesd, Hagymádfalva, Hegyközcsa-tár, Hegyközkovácsi, Hegyközpályi, Hegyközsáldobágy, Hegyközújlak, Jákóhodos, Kismás, Kiskér, Kismarja, Kisújfalu, Kövesegyháza, Kügypuszta, Nadántelek, Nagyker, Nagykereki, Nagyszántó, Nagytótfalu, Nyüved, Paptamási, Pelbárthida, Síter, Sítervölgy, Szalárd, Szarkó, Tóttelek, Vajda
Hosszúpályi ⁸	979	10,5	Esztár, Gáborján, Hajdúbagos, Hencida, Hosszúpályi, Konyár, Monostorpályi, Nagyléta, Pocsaj, Sáránd, Újléta, Vértes
Margitta ⁹	2792	9,5	Albis, Almás, Almaszeg, Almaszeghuta, Alsóábrány, Alsó-derna, Apátkeresztúr, Bályok, Baromlak, Bártfalva, Bisztraújfalu, Bodonospatak, Bozsaly, Csanáros, Csételek, Déda, Dízsér, Érbogyoszló, Érfancsika, Feketeerdő, Felsőábrány, Felsőderna, Genyété, Hőke, Kéc, Királyi, Kohány, Középes, Lüki, Margitta, Micske, Monospetri, Ottomány, Papfalva, Piskolt, Poklostelek, Sárszeg, Sásstelek, Szalacs, Szentlázár, Széltalló, Széplak, Szocset, Szoldobágy, Szunyogd, Terebes, Terje, Tóti, Vámosláz, Vasad, Várvíz, Vedresábrány, Verzár

⁶ Szivák: *Országgyűlési képviselőválasztás, 665–666., Bihar vármegye Bizottmányának iratai 1848–1849. Bizottmányi közgyűlési jegyzőkönyvek.* MNL HBML IV B 101/a 444–44. és *Bihar vármegye Bizottmányának iratai 1848–1849. Bizottmányi közgyűlési iratok.* MNL HBML IV B 101/b 333/1848.

⁷ Szivák: *Országgyűlési képviselőválasztás, 666–667. Biharfélegyháza és Vajda az 1848-as kerület kialakításakor a székhelyi választókerületbe tartozott.* Lásd Bihar vm. jkv. 444–44.; Bihar vm. ir. 333/1848.

Szivák: *Országgyűlési képviselőválasztás, 669. Nagyléta az 1848-as kerületkialakításakor a székhelyi választókerületbe tartozott.* Lásd Bihar vm. jkv. 444–44.; Bihar vm. ir. 333/1848.

⁹ Szivák: *Országgyűlési képviselőválasztás, 661–662.; Bihar vm. jkv. 444–44. és Bihar vm. ir. 333/1848.*

<i>Kerület/Székhely</i>	<i>Választók száma²(1872)</i>	<i>Polgári tevékenység alapján választójogositak aránya³ % (1872)</i>	<i>Települések, településrészek</i>
Székelyhíd ¹⁰	1351	14,3	Álmosd, Asszonyvására, Bagamér, Bihardiószeg, Csokaly, Éradony, Érkenéz, Érkeserű, Érmihályfalva, Érolaszi, Érselind, Érsemlyén, Értarcsa, Gálospetri, Hegyközszentimre, Hegyközszentmiklós, Jankafalva, Kiskágya, Kiskereki, Kokad, Kóly, Köbölkút, Nagykágya, Szentjobb, Székelyhíd

¹⁰ Szivák: Országgyűlési képviselőválasztás, 672–673.; Bihar vm. jkv. 444–44. és Bihar vm. ir. 333/1848.

2. melléklet

Debrecen, Nagyvárad és közös vonzaskörzetük országgyűlési képviselőinek egyes társadalmi jellemzői 1865–1918*

Választókerület, Kormánypárt/ellen- zék, párt, ¹¹ év	Státusz % ¹² (10+24+ 51)	Helyi kötő- dés ¹³ (49)	végzett- ség ¹⁴ (88)	jogász ¹⁵ (40)	birtokos (13)	humán értelmi- ségi (31)	tőkés, gyáros (10)	tanár (17)	mérnök (3)	köz- gazd. (2)	hivatal- nok (48)	katona- tiszt (2)	lelkész, pap (3)	agrár- szakem- ber (0,3)
Debrecen, 1. ¹⁶ 1/16 (SzP:1, HP:1, BP: 2, FP: 13)	0+70+ 30 (0+70+ 30)	41 (30)	77 (100)	11 (20)	23 (0)	88 (80)	0	0	0	0	47 (70)	0	6 (10)	0
Debrecen, 2. ¹⁷ 8/8 (SzP: 8, HP: 1, BP: 2, FP:4, JFP: 1)	12+37+5 0 (20+0+ 77)	81 (80)	87 (80)	81 (80)	12 (22)	50 (70)	0	0	0	0	19 (30)	0	0	0
Debrecen, 3. ¹⁸	6+34+	81	100	69	0	56	19	25	6	19	31	6	0	0

¹¹ FeP: Felirati Párt, HP: Határozati Párt, BP: Balközéppárt, SzP: Szabadelvű Párt, FP: Függetlenségi Párt, Függetlenségi és 48-as Párt, 48P: Országos 48-as Párt, Szélbal, JFP: Függetlenségi és 48-as Justh-párt, NMP: Nemzeti Munkapárt.

¹² A státusz változói: arisztokrata, nemes, közrendű. Zárójelben a megoszlás az előbbi sorrendben.

¹³ Születés vagy életvitel szerinti lakhely a választókerület megyéjében

¹⁴ Befejezett felsőfokú végzettség.

¹⁵ A foglalkozás (jogász, birtokos, humán értelmiségi, stb.) változója: 0 – nem, 1– igen

¹⁶ A kerület képviselői megválasztási éveikkel és pártjaikkal: Tisza Kálmán (1865 HP, 1869 BP, 1872 BP, 1875 SzP), Simonyi Ernő (1878 FP, 1881 FP), Thaly Kálmán (1882 pv. FP, 1884 FP, 1887 FP, 1892 FP, 1896 FP, 1901 FP, 1905 FP, 1906 FP), Tüdős János (1909 pv. FP, 1910 FP), Jánosi Zoltán (1918 FP).

¹⁷ A kerület képviselői megválasztási éveikkel és pártjaikkal: Kiss Lajos (1865 HP, 1869 BP, 1872 BP, 1875 SzP, 1881 SzP, 1884 SzP), Helfy Ignác (1878 FP), gr. Dégenfeld-Schomburg Lajos (1885 SzP, 1887 SzP), Király Ferenc (1889 pv. SzP, 1892 SzP, 1896 SzP), Bakonyi Samu (1901 FP, 1905 FP, 1906 FP, 1910 JFP).

¹⁸ A kerület képviselői megválasztási éveikkel és pártjaikkal: Patay István (1865 HP, 1869 BP), Molnár György (1872 BP, 1875 SzP, 1878 SzP), Mudrony So-ma (1880 pv. FP), Kőrösi Sándor (1881 SzP, 1884 SzP, 1887 SzP, 1892 SzP), Kola János (1895 pv. SzP, 1896 SzP), Dobieczycki Sándor (1901 SzP), Szabó Kálmán (1905 UP, 1906 FP), br. Láng Lajos (1910 NMP).

Választókerület, Kormánypárt/ellen- zék, párt, ¹¹ év	Státusz % ¹² (10+24+ 51)	Helyi kötő- dés ¹³ (49)	végzett- ség ¹⁴ (88)	jogász ¹⁵ (40)	birtokos (13)	humán értelmi- ségi (31)	tőkés, gyáros (10)	tanár (17)	mérnök (3)	köz- gazd. (2)	hivatal- nok (48)	katona- tiszt (2)	lelkész, pap (3)	agrár- szakem- ber (0,3)
10/6 (SzP: 9, NMP: 1, HP: 1, BP: 2, FP: 2, UP: 1)	60 (12+0+ 88)	(67)		(66)		(78)	(22)	(33)	(11)	(33)	(11)	(0)		
Nagyvárad ¹⁹ 9/7 (SzP 8, NMP 1, HP 1, BP 4, FP 2)	0+81+ 19 (0+63+ 37)	93 (87)	68 (50)	62 (37)	31 (50)	44 (75)	0	0	0	6 (12)	44 (25)	0	0	0

Az 1865 és 1918 közötti adatok zárójel nélkül, az 1884 és 1918 közötti adatok zárójelben szerepelnek. A címsorokban az 1884 utáni országos városi és vidéki átlagadatok, a kerület megnevezésének sorában a kerület átlagos adatai és zárójelben az 1884 utáni átlagos adatai láthatók. A statisztikába minden mandátum, így a pótválasztások (pv.) adatai is belekerültek.

¹⁹ A kerület képviselői megválasztási évekkkel és pártjaikkal: Lukács György (1865 HP), Tokody Ágoston (1868 pv. BP), Győrffy Gyula (1869 BP, 1872 BP), Teleszky János (1874 pv. BP, 1875 SzP, 1878 SzP), Tisza Kálmán (1881 SzP, 1884 SzP, 1887 SzP, 1892 SzP, 1896 SzP), Barabás Béla (1901 FP), Hlatky Endre (1905 SzP), Szokoly Tamás (1906 FP), Hoványi Géza (1910 NMP).

Választókerület, kormánypárt, ellen- zék, párt, ²⁰ év	Státusz % (15+33+ 52)	helyi kö- tődés (53)	végzett- ség (83)	jogász (28)	birtokos (33)	humán értelmi- ségi (15)	tőkés, gyáros (3)	tanár (7)	mérnök (3)	köz- gazd. (1,5)	hivatal- nok (48)	katona- tiszt (5)	lelkész, pap (5)	agrár- szakem- ber (0,5)
Hajdúszoboszló ²¹ 4/11 (FeP: 1, DP: 1, SzP: 2, BP: 1, FP: 9, FJP: 1)	0+60+ 40 (0+33+ 67)	46 (11)	80 (100)	66 (89)	26 (22)	26 (44)	0	0	0	0	60 (55)	6 (0)	0	0
Berettyóújfalu ²² 5/14 (SzP: 2, NMP 3, HP: 1, 48P: 4, FP: 9)	16+42+ 42 (20+70 +10)	84 (80)	79 (83)	63 (57)	58 (100)	16 (0)	0	0	0	0	52 (20)	5 (20)	0	0
Bihar ²³ 9/8 (FeP: 1, DP: 2, SzP: 4, NMP: 2, FP: 8)	0+53+ 47 (0+82+ 18)	94 (91)	58 (91)	41 (55)	47 (55)	18 (18)	0	0	0	0	30 (0)	0	18 (27)	0

²⁰ FeP: Felirati Párt, HP: Határozati Párt, BP: Balközéppárt, SzP: Szabadelvű Párt, FP: Függetlenségi Párt, Függetlenségi és 48-as Párt, 48P: Országos 48-as Párt, Szélbal, JFP: Függetlenségi és 48-as Justh-párt, NMP: Nemzeti Munkapárt.

²¹ A kerület képviselői megválasztási éveikkel és pártjaikkal: Túry Sámuel (1865 FeP, 1895 DP), Patay István (1872 BP), Teleky László (1875 SzP, 1878 SzP), Kiss Dániel (1881 FP), Győry Elek (1884 FP), Polónyi Géza (1887 FP, 1892 FP, 1896 FP), Kovács Gyula (1901 FP, 1905 FP), Justh János (1906 FP, 1910 FJP), Juhász-Nagy Sándor (1917 pv. FP).

²² A kerület képviselői megválasztási éveikkel és pártjaikkal: Csanády Sándor (1865 HP, 1869 48P, 1872 48P, 1875 48P, 1890 pv. FP, 1892 FP), Beóthy Andor (1881 SzP), br. Orbán Balázs (1881 pv. FP, 1884 FP, 1887 FP), Szunyogh Szabolcs (1892 pv. SzP), Leszkay Gyula (1896 FP, 1901 FP, 1905 FP, 1906 FP), Ertsey Péter (1910 NMP), Cziffra Kálmán 1914 pv. NMP, Szilágyi Lajos (1916 NMP).

²³ A kerület képviselői megválasztási éveikkel és pártjaikkal: Csengery Antal (1865 FeP), Gáspár András 1869 DP, 1872 DP, 1875 SzP, 1878 SzP), Ertsey Géza (1881 SzP, 1887 SzP), Rigó Lajos (1892 FP, 1905 pv. FP, 1906 FP), Rigó Ferenc (1884 FP, 1896 FP, 1901 FP, 1905 FP), Nadányi Károly (1906 FP), Váraday Zsigmond (1910 NMP), Morvay Zsigmond (1913 pv. MNP).

Hosszúpályi ²⁴ 7/7 (FeP: 1, DP: 2, SzP: 3, NMP: 1, FP: 7)	0+57+ 43 (0+38+ 63)	93 (88)	86 (100)	14 (13)	93 (100)	0	7 (0)	0	0	7 (0)	50 (38)	21 (25)	35 (50)	0
Margitta ²⁵ 10/6 (DP: 1, SzP: 7, NMP: 2, BP: 2, FP4)	0+69+ 31 (0+60+ 40)	62 (50)	68 (100)	44 (60)	63 (50)	19 (30)	0	0	0	0	43 (40)	0	0	0
Székelyhíd ²⁶ 1/13 (SzP: 1, HP: 1, BP: 2, FP: 9, FJP: 1)	0+64+ 36 (0+88+ 12)	100	86 (100)	36 (38)	36 (13)	29 (50)	0	0	0	0	29 (0)	7 (13)	43 (50)	14 (0)

²⁴ A kerület képviselői megválasztási évekkkel és pártjaikkal: Csengery Imre (1865 FeP), Szunyogh Albert (1869 DP), Beóthy Algernon (1872 DP, 1875 SzP), Thuolt István (1878 FP), Vidovich György (1881 FP), Szunyogh Szabolcs (1884 SzP, 1887 SzP), Noszlopy Gyula (1892 FP), Marjay Péter (1896 FP, 1901 FP, 1905 FP, 1906 FP), Beóthy László (1910 NMP).

²⁵ A kerület képviselői megválasztási évekkkel és pártjaikkal: Baranyi Ágoston (1865 BP, 1872 BP, 1875 SzP), Klobusiczky Ágoston (1869 DP), Szabó Márton (1878 FP), Baranyi Ödön (1881 SzP, 1884 SzP, 1887 SzP, 1892 SzP), Örley Klámán (1896 SzP, 1901 SzP), Szatmári Mór (1901 pv. FP, 1905 FP, 1906 FP), Márkus László (1910 MNP), Madarassy Gábor (1912 pv. NMP).

²⁶ A kerület képviselői megválasztási évekkkel és pártjaikkal: Miskolczy Lajos (1865 HP), Fráter Imre (1869 BP), Nagy György (1872 BP, 1875 SzP), Kiss Albert (1878 FP, 1881 FP, 1884 FP, 1887 FP, 1892 FP, 1896 FP), Molnár Ákos (1901 FP, 1905 FP, 1906 FP), Fráter Lóránt (1910 NMP).